

ment, fent-li memòria de tot allò que ha llegit i reconeixent-ne les implicacions en tots els camps en els quals tingué incidència. El llibre és escrit de tal manera que el lector s'adona fàcilment de les connexions entre els cinc blocs. Aquest fet i l'elegància de la prosa de l'autor faciliten que la lectura del llibre constitueixi una experiència agradable i enriquidora. Escrutant els viaranys

històrics que constitueïren el Renaixement, l'obra ofereix una comprensió d'aquest moviment cultural des d'una àmplia perspectiva històrica i geogràfica, a més, en destaca el fonament filosòfic. L'autor ofereix, doncs, una presentació molt acurada de l'albada de la modernitat i, també, com de passada, dels elements prehumanístics presents en el món medieval.

Maria Cabré i Duran

Universitat Autònoma de Barcelona

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.227>

EIXIMENIS, Francesc (2013)

Il Dodicesimo libro del Cristiano, capp. 139-152 e 193-197: Lo statuto della moneta negli scritti di un frate Minore del secolo XIV

Anàlisi introductòria i traducció de Paolo Evangelisti

Trieste: Edizioni Università di Trieste. *Rei Nummariae Scriptores*, 1, 227 p. ISBN 978-88-8303-524-1

En aquesta obra, Paolo Evangelisti, professor de la Universitat Antonianum de Roma i especialista en la tradició política i econòmica franciscana, edita divuit capítols del tractat polític *Dotzè del Crestià*, de Francesc Eiximenis (1330-1409), escrits originàriament en llengua catalana (pàgines parelles) i acompanyats d'una traducció a l'italià (pàgines senars), dedicats a la teoria monetària i financera. Eiximenis, un membre de l'orde dels frares menors nascut a Girona i resident per molt de temps a València, escriví el *Dotzè del Crestià* (actualment en procés d'edició per la Universitat de Girona), un dels tretze llibres que havien de formar la seva *Summa Theologica*, en raó de la formació política del rei Pere el Cerimoniós de la Corona d'Aragó, amb la qual mantingué una estreta relació i una col·laboració activa com a conseller. Ara bé, només es coneixen els llibres *Primer*, *Segon*, *Terç* (tots tres de contingut teològic) i *Dotzè*

d'aquesta obra, destinada a ser una enciclopèdia del cristianisme. Eiximenis fou un franciscà compromès amb les institucions i amb les accions polítiques de la Corona catalanoaragonesa, la qual constituïa una potència econòmica i comercial al segle XIV. Ara bé, la seva proposta política i econòmica s'adreça també a tota la classe social dirigent del moment, així com a juristes i administradors. Amb tot, aquesta és una obra de pedagogia civil i de política institucional escrita durant les darreres dècades del segle XIV (1385-1386).

La publicació recent d'aquest text per la Universitat de Trieste respon a la necessitat de reconstruir una història de la moneda prèvia al segle XVIII i, al seu torn, s'adequa al coneixement de la política econòmica i financera actual en referència a la seva historicitat. En aquest cas, aquests capítols del *Dotzè del Crestià* constitueixen la primera de les publica-

cions de la col·lecció «Rei Nummariae Scriptores», dirigida per Bruno Callagher i Filippo Carlà i nascuda amb l'objectiu de publicar textos centrats en la moneda escrits a l'Europa occidental d'abans de l'any 1650. La voluntat d'aquesta col·lecció italiana, que té previst publicar properament *De monetae mutatione* (1609), de Juan de Mariana, és omplir buits en el coneixement històric d'interès econòmic, polític, filosòfic i jurídic. Cal advertir, tanmateix, que es publiquen divuit dels nou-cents set capítols que constitueixen el *Dotzè*, distribuïts en vuit parts i tots orientats vers l'estudi dels fonaments polítics del govern de la ciutat i de les comunitats. L'edició va acompanyada d'un profús estudi introductor (p. 1-113) a càrrec del professor Paolo Evangelisti, també traductor de l'obra, en el qual es posen en relació els capítols presentats amb la resta del *Dotzè*. Així mateix, a l'apèndix del llibre, hi podem llegir el capítol 58 del *Dotzè del Cristià* d'Eiximenis, el capítol íntegre «De mutatione monete» de l'obra jurídica *Speculum principum*, de Pere Belluga (?-1468), en llatí i traduït a l'italià, i una proposta d'anàlisi d'aquest mateix text, intitulat *La moneta del regno: Un'istituzione convenuta*, del mateix Evangelisti. L'obra també ofereix una acurada biografia, amb fonts i literatura secundària, a més d'un índex dels noms.

A la introducció, que inclou diversos mapes conceptuals, s'analitzen els capítols presentats i se situa l'autor i l'obra dins del debat econòmic de l'època que els va veure néixer, presentant determinades idees dins de l'àmbit monetari i econòmic d'autors precedents que, com Eiximenis, participaren en la gènesi d'una nova disciplina: la política econòmica. El professor Evangelisti presenta la doctrina del frare Eiximenis oferint-ne també les claus hermenèutiques i històriques per enquadrar-la en la tradició textual que la precedeix i que la segueix, exposant-ne així el pes històric que ha

tingut, inclús a efectes pràctics. I és que, tant el *Dotzè del Cristià* com el *Regiment de la cosa pública*, obres d'Eiximenis nascudes dins la cultura civil europea del tres-cents, constitueixen una guia política i econòmica que influeix en el procés de presa de decisions polítiques i administratives de les institucions ciutadanes de segles posteriors, com prova Evangelisti. En tot cas, aquestes obres doctrinals, que només són una petita part de la prolífica producció escrita d'Eiximenis, s'inscriuen en una llarga tradició textual que confeïx riquesa al text publicat. Evangelisti destaca, com a possibles fonts *eiximenianes*, les nombroses reflexions sobre l'estatut de la moneda dels segles XIII i XIV, amb el primer tractat sistemàtic de Nicolau Oresme (1323-1382); la recepció de l'*Ètica a Nicòmac*, d'Aristòtil, i l'influx filosòfic i polític que generà entorn de la moneda; així com el pensament jurídic, relatiu sobretot al dret romà, del mateix segle XIV.

El text d'Eiximenis, originàriament fruit d'una reflexió filosòfica, tracta de la natura i la funció de la moneda dins d'una societat, però també del grau de responsabilitat i dels drets dels seus usuaris i emissors, amb la qual cosa es perfila una doctrina fiscal i monetària. Aquesta obra exposa, com a punt fonamental, la capacitat de crear vincles morals i jurídics que rau en la moneda, entesa com a institució, i configura així un text que genera interès a diversos nivells del coneixement. I és que les reflexions al voltant de l'estatut de la moneda d'Eiximenis pertanyen a la consideració del significat i el sentit civil de la comunitat política, és a dir, s'insereixen en una doctrina sobre la *polis*. De fet, el frare gironí es pregunta per la raó i l'estatut de la moneda en ocasió de l'anàlisi de la definició de *civitas* d'Aristòtil, tal com l'ha rebuda la tradició llatina. Efectivament, els comentaris dels textos polítics de l'Estagirita constitueixen el punt de partida de la conceptualització institucional sobre la mone-

da des del segle XIV fins a la modernitat, època en la qual s'emmarca la construcció teòrica d'Eiximenis. En aquesta tradició exegetica, Evangelisti destaca els comentaris de l'obra aristotèlica de Robert Grossatesta (1247), Albert Magne (1263-1267), Tomàs d'Aquino (1271-1272), Guiral Ot (1320-1328), Guiu Terrena (1342) i Nicolau Oresme (1370-1372). Ara bé, les aportacions d'Evangelisti també permeten reconstruir el contingut polític i econòmic del pensament franciscà dels segles XIII i XIV i conèixer especialment les reflexions sobre la moneda de Ramon Llull i Arnau de Vilanova, afins a les del gironí. De fet, la reflexió en termes polítics i econòmics fou pròpia i característica de l'orde dels frares menors, en tant que, com a, diguem-ne, professionals de la pobresa, pensaren i teoritzaren sobre l'ús i la propietat dels béns. Es pot afirmar, per tant, que un dels pilars fonamentals i el punt de partida de la conceptualització d'Eiximenis és la seva condició de frare franciscà.

A grans trets, aquesta tradició textual catalanoaragonesa esmentada pensa la moneda com un ens artificial, el valor i l'ús de la qual és producte de la deliberació consensuada i civil dels homes. La moneda, per tant, és una divisa comunitària, i no un mer instrument d'intercanvi, que obté la seva natura de la regla convinguda per la comunitat (*nomos*). Per això, Evangelisti proposa una aproximació cognitiva a la moneda tot evitant de reduir-ne llur significat i valor a l'ús que se'n fa, és a dir, copsant-ne la complexitat més enllà del seu reducte material. Aquesta complexitat de valor prové de la capacitat que té de ser un aspecte fonamental de les relacions civils. Per a Eiximenis, la moneda pressuposa i a la vegada promou l'existència d'una comunitat amb unes relacions econòmiques i una vida civil determinada. La moneda és, per tant, un element indispensable de la construcció i la institucionalització de la *polis*, de la bona i autosuficient *civitas*.

Mentre els primers capítols de l'obra (del 139 al 152) presenten la institució de la moneda i la manera de governar-la i gestionar-la, tant per part del monarca com dels seus usuaris; en el segon grup de capítols (del 193 al 197), Eiximenis ofereix claus per facilitar l'enriquiment i el creixement econòmic i civil de la ciutat. La moneda, un objecte necessari per al bon funcionament urbà, s'erigeix en un mitjà privilegiat per assegurar el creixement i la força de la *res publica*, com també diria Arnau de Vilanova. I és l'ús que en fan els mercaders i comerciants, els quals fan créixer la *res publica* amb la seva activitat, que garanteix aquest fet. La moneda genera un bon viure comunitari, però, a més, és element de manteniment de la força de la ciutat en tant que objecte fiduciari i garantia de la fiabilitat dels intercanvis d'una comunitat. Amb tot, en aquest text, s'hi presenta la moneda com un bé comú, fruit i expressió de *civilitas*. Però la conceptualització de la moneda per part d'Eiximenis no s'acaba aquí, ja que en ella, en el bon ús que se'n faci, es concreta la justícia de la comunitat. Així, Eiximenis també assenyala un sistema normatiu de protecció comunitària de la moneda. La comunitat, entesa com a subjecte institucional, és font de tutela i garantia de l'estabilitat del valor monetari. I és que la moneda efectua una funció civil d'identitat, cohesió i construcció de la comunitat que cal preservar.

Les conviccions polítiques del franciscà, entre les quals hi ha el govern de la moneda, passen fonamentalment pel respecte de dues realitats que donen força a la *civitas*. D'una banda, el pacte o acord convingut entre comunitats, origen de la fundació dels governs o dels regnes, i, d'altra banda, els costums de les comunitats locals reconegudes per la Corona, és a dir, les lleis que les han regit tradicionalment. El rei o *princeps* no pot eliminar aquests dos elements, encara més, el rei està sotmès a la llei. En la conceptualització del paper del monarca rau l'aporta-

ció més rellevant del teòleg gironí a la tradició exegètica jurídica que el precedia. Per a Eiximenis, el valor, el poder i la sobirania de la moneda, que seria una llei donada per la comunitat a si mateixa, preval per sobre del poder del príncep, encara que aquest sigui el subjecte que encunya la moneda. Aquesta idea es presenta al text en ocasió de jutjar l'alteració o la falsificació del valor de la moneda, acció que suposa un trencament de la cohesió social i una negació de la justícia, com un crim de *laesa maiestas*. En tant que causa un dany al bé col·lectiu i constitueix una ofensa a la comunitat en conjunt, tanmateix, també és un crim imputable al *princeps*. Per il·lustrar aquesta qüestió política i jurídica, que s'allunya de la tradició jurídica medieval, Eiximenis descriu quatre exemples històrics en els quals s'observen certs aspectes de la relació institucional entre el monarca, la comunitat i la inviolabilitat del valor de la moneda. Eiximenis situa el crim de *laesa maiestas* en relació amb la protecció de la moneda, un bé polític i jurídic comunitari, definint i limitant al mateix temps el poder del monarca. En conseqüència, es concep la comunitat com a subjecte responsable i únic beneficiari del valor de la moneda, la competència de la qual preval sobre la del monarca.

Francesc Eiximenis, diplomàtic i conseller reial reconegut, esbossa finalment una estructura de la fiscalitat i els principis de govern que han de regir la despesa pública, tot concebant el motor econòmic també com una construcció comunitària. En tal descripció, Eiximenis estableix un conjunt de mesures que permeten desenvolupar el comerç i, per tant, els beneficis dels mercaders, assegurant així el creixement econòmic de la ciutat i l'estabilitat civil i demogràfica de la *res publica*. Eiximenis suggereix conèixer les potencialitats productives del territori, maximitzar l'ús de les activitats manufactureres i comercialitzar els productes, fonts d'enriquiment i de benestar. Pel

que fa a la gestió i a la finalitat de la despesa pública, es proposa que es basi en la utilitat i en la deliberació comuna, d'una manera responsable i transparent. Amb tot, el franciscà perfila un model d'economia i de finances públiques dinàmiques, expansives i productives, tot exposant maneres d'actuar que potenciïn l'economia de la comunitat, com ara la circulació monetària o el desenvolupament del crèdit. L'objectiu és garantir una qualitat de vida a la ciutat que li permeti d'ésser autosuficient.

Sense oblidar que l'objecte d'aquesta ressenya és un text de finals del segle XIV, destaquem el fet que Eiximenis evidència la manera com l'economia estructura el sistema polític i el sistema de valors que originen, cohesionen i identifiquen la comunitat. Segons les paraules del professor Evangelisti, la moneda regeix la comunitat i el seu sistema de relacions, tant econòmiques com civils, i projecta el seu valor més enllà de la frontera territorial de la cosa pública. El valor immaterial de la moneda, mitjà de construcció d'identitat de la comunitat que l'administra, supera el valor de la figura del monarca i garanteix la igualtat dels subjectes. I encara més, la conceptualització de la moneda i del seu bon ús permet formular criteris per distingir el bon ciutadà, que seria aquell que coneix el valor de la moneda i que actua amb responsabilitat econòmica, del que no n'és, que seria l'avar. De manera que un franciscà o, si utilitzem l'expressió d'Evangelisti, un professional de la pobresa, com el mateix Eiximenis, seria el model de *perfectio civilis*. En darrer terme, Eiximenis s'adapta a un nou marc econòmic i proposa que la *civitas* es mesuri amb valors i paràmetres econòmics i financers. És en aquest context teòric on es comprèn la potencialitat de la reflexió entorn de la moneda, *mesura i mirall de la civilització*. Així és que, tot endinsant-se en la tradició textual genètica de l'economia política, Paolo Evangelisti presenta un text

d'interès històric, filosòfic, polític, econòmic i jurídic. L'obra, emmarcada en la realitat política de l'Europa baixmedieval i excel·lentment introduïda, ofereix una base teòrica per a la constitució d'una nova societat política, conseqüència d'una revolució comercial i mercantil, quelcom que contribueix a donar a

conèixer els orígens de la modernitat en termes polítics i econòmics. Des d'aquí, per tant, només podem felicitar i augurar un bon inici a la col·lecció que ha publicat aquest text, tot esperant l'adveniment de l'edició de les obres de molts altres «Rei Nummariae Scriptores»!

Maria Cabré i Duran

Universitat Autònoma de Barcelona

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.228>

Llibre de la Creació

Edició i traducció de Manuel Forcano (2012)

Barcelona: Fragmenta Editorial, 171 p.

ISBN 978-84-92416-59-2

El *Llibre de la Creació* (o de la *Formació*) és el tractat més antic que conservem de pensament sistemàtic especulatiu en hebreu. El seu estil misteriós, a la vegada que lacònic, en fa una obra única, un dels textos més enigmàtics de la literatura jueva. Al llarg del temps, ha estat interpretat de maneres molt diverses: com a tractat cosmològic o com a tractat místic i cabalístic (en el vessant més teòric o en el vessant d'ús taumatúrgic), i fins com a beceroles o com a tractat d'ortografia i gramàtica. El fet que sigui d'autor desconegut, que tingui una data de composició molt incerta i discutida (els diferents estudis el situen principalment entre els segles II i IX dC) i un origen geogràfic també ignorat, contribueix encara més a atribuir un caràcter misteriós i fins esotèric a l'obra. Ha rebut moltíssims comentaris, entre els quals trobem els de jueus del nostre àmbit catalanollenguadocià. És un goig, doncs, si més no per la influència que aquest llibret ha tingut en la càbala de Catalunya i Provença, que Fragmenta Editorial hagi decidit publicar-ne la primera traducció al català.

Manuel Forcano ha escrit una bona i suficient introducció al text, de trenta-set pàgines (bibliografia inclosa), en què presenta el caràcter general d'aquest breu tractat (de només 1.300 i 2.500 paraules, aproximadament, en dues de les seves recensions més difoses, anomenades *curta* i *llarga*), insistint en les interpretacions principals que s'han fet del text: la dels rabins del Talmud com a formulari màgic, la dels racionalistes dels segles X-XII com a tractat de filosofia i la dels místics i cabalistes a partir del segle XI com a manual de meditació sobre l'origen del cosmos, de l'home i del món (p. 9-13). Forcano presenta també cada una de les quatre parts en què s'acostuma a dividir el text (p. 13-20). La primera part, constituïda pel capítol primer, mostra les «trenta-dues vies misterioses de saviesa» amb què Déu ha creat el món, constituïdes per les deu *sefirot* o nombres primordials (que ja no tornen a aparèixer a la resta de l'obra) i les vint-i-dues lletres de l'alfabet hebreu. La segona part, constituïda pel capítol segon, presenta les vint-i-dues lletres de l'alefat i les 231